

ТМ	Г. XXXVII	Бр. 3	Стр. 1101-1116	Ниш	јул - септембар	2013.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 821.163.41-94.09 Јерковић И. 811:323.1(497.11-192.2)
Оригиналан научни рад Илијана Р. Чутура
Примљено: 25. 05. 2013. Универзитет у Крагујевцу
Ревидирана верзија: 09. 08. 2013. Факултет педагошких наука
Одобрено за штампу: 11. 08. 2013. Јагодина

ЈЕЗИЧКИ ИДЕНТИТЕТ ПОЈЕДИНЦА У ПОГРАНИЧЈУ *

Апстракт

Предмет рада јесте анализа питања идентитета и анализа дискурса јунака-наратора у књизи *Три имена за једно одрастање: Павле, Пал, Паул*. Циљ анализе је откривање међуусловљености идентитета самог јунака, одређења статуса свих језика којима се служио у свакодневној комуникацији, његовог говора и наративних стратегија које користи. Кључна компонента истраживања јесте вишеслојност идентитета, која се разоткрива на више нивоа – као идентитет текста, национални, конфесионални и културни идентитет појединца, идентитет садржан у личном имену као „етикети“ особе и језички идентитет.

Показује се да овакав тип истраживања (интервју) умногоме доприноси изучавању историје свакодневног живота, посебно у веома специфичним околностима одрастања на географским и историјским „раскрсницама“.

Кључне речи: идентитет, дискурс, приватна историја, пограничје, семантика

LINGUISTIC IDENTITY OF INDIVIDUALS IN BORDER AREAS

Abstract

This paper deals with the questions of identity and analyzes the discourse of the actor-narrator in the book *Three Names for One Growing-up: Pavle, Pal, Paul*. The aim of the paper is to discover the mutual causality of the actor's own identity and to define the status of all languages he used in everyday communication, his speech features, and his narrative strategies. The key component of the research is his

---

ilijana.cutura@gmail.com

* Рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

multi-layered identity, which is revealed on several levels – as the identity of the text, as a national, confessional, and cultural identity of a person, as the identity of proper names as a kind of a “label”, and as linguistic identity.

The paper shows that this kind of research (interview) contributes to the research of everyday-life history, especially in the very specific circumstances of the spatial and temporal “crossroads”.

Key words: identity, discourse, private history, border area, semantics

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет рада јесте анализа питања идентитета и анализа дискурса јунака-наратора у књизи *Три имена за једно одрастање: Павле, Пал, Паул*. Ова два питања тесно су повезана с обзиром на међуусловљеност идентитета самог јунака и његовог говора, као и на везу између наративних стратегија које он користи и токова његовог живота у изузетно специфичним околностима.

Рођен у Сомбору, на простору који је донекле уобличен својим пограничним статусом, јунак Павле Хаберфелд – прошавши кроз бурне историјске етапе – као млад човек одлази у Израел, да би се тек у зрелим годинама вратио у место рођења и одрастања. С друге стране, јунак је у специфичној позицији и као *испитаник*, јер књига заправо представља психолошку студију коју је у форми интервјуа уобличио професор Иван Јерковић. Ипак, у раду књигу нећемо сагледавати са те стране, из угла психологије, већ са аспеката питања идентитета и лингвостилистике.

У том смислу, прво питање јесте функционалностилско и жанровско одређење књиге. Осим самог интервјуа, који у финалној верзији не садржи многа питања него често обједињује по неколико одговора, читаоцу је на располагању и мноштво архивских и породичних докумената, потврда, фотографија и мапа. Тематски, уочава се присуство „ко-биографских сећања“ која садрже увек шири поглед на збивања, али и приче које је приповедач слушао од других чланова своје породице (Schank, Abelson 1995, p. 34). Текстуалнолингвистички и наратолошки, спајање одговора омогућило је ишчитавање кратких наратива у којима се откривају и лингвистичке „последнице“ Хаберфелдовог бурног живота. Текст је прошао кроз педантну коректуру, тако да не дозвољава испитивање утицаја страних језика – или ту могућност своди на најмању меру – али дозвољава, са становишта језка и садржаја, анализу начина живота („приватне историје“) уколико му се приступи са аспекта критичке анализе дискурса. „Испитаник“ приповеда о разним сегментима живота: детињству,

одрастању, образовању, љубави, миру и рату – што ће све показати своју специфичност у пограничној, мултиетничкој и мултиконфесионалној средини. Као „обичан човек“ на раскрсницама простора и времена, Хаберфелд почиње породичну причу од мобилизације оца за аустроугарску војску у Првом светском рату, наставља је стресним периодом за породицу у Другом и после њега,¹ а завршава одласком у Израел.

На крају, са аспекта питања идентитета и акултурације у породичном контексту, Јерковић се опредељује за један мање уобичајен приступ који се заснива на интерпретацији искустава људи потеклих из етнички или културолошки „мешаних“ породица, односно породица са најмање двојним наслеђем у неком од аспеката породичног живота. Оваква истраживања углавном се заснивају на моделу дефицитарног идентитета и адаптације, који подразумева стрес, трауму и сукобљене системе вредности родитеља из „унутрашње“ перспективе и стереотипе, неприхватање и нетрпељивост са „спољне“ стране (в. Ward, 2006). Међутим, Хаберфелд са дате временске дистанце ниједног момента не оставља утисак бурног емоционалног говора, па његово сведочанство читамо као наративну конструкцију животне историје, као говор о „сећајућем *ја*“ које М. Стефановић објашњава на следећи начин:

Аутобиографско „*ја* у тексту“ дељиво је, међутим, на више саставних делова; постоји као сећајуће и као описано *ја*. То је оно *ја* које је проживљавало и чије доживљаје презентује неки од аутобиографских текстова. Често, међутим, тако исказан субјект бива у теорији аутобиографије описан као „испричано *ја*“. Је ли он, међутим, идентичан с оним „*ја* које пише“? (Стефановић, 2010, стр. 44).

Сличан приступ имају и приређивачи дневничких забелешки Д. Ранковића (Милићевић, Никодијевић и Ранковић, 2011), који посматрају дневнички текст као целину у којој се сазнаје о атмосфери свакодневног живота, конструкцији стварности у време окупације, под потпуно измењеним околностима, те у уводном тексту наглашавају да је „историја свакодневног живота под окупацијом остала, осим ретких радова, изван пажње историчара (...) Та тема је тек у последње време постала предмет интензивнијег проучавања историчара“ (Милићевић и др. 2011, стр. 7), подржана и етносоциолошким истраживањима (Здравковић и Јањић, 2012, стр. 1147).

¹ У књизи је кроз визуру детета и младића, али и са накнадним тумачењима зрелог човека, приказана историјско-политичка проблематика. У тексту се да на зрети став до којег је дошао и низ историчара, да је руководство СФРЈ, заварано комунистичком идеологијом и великом сродношћу народа, потценило изазове мултинационалне државе (в. нпр. два поглавља о Југославији у: Kemp, 1999).

У том смислу, наш први задатак јесте да покушамо утврдити природу идентитета „сећајућег ја“, „описаног ја“ – а оба су утемељена у једном на моменте нестабилном *ми* или у већем броју њих – али и природу „идентитета“ самог текста и његовог уобличења.

„ИДЕНТИТЕТ“ ТЕКСТА

Текст представља монографију, психолошку студију реализовану у форми интервјуа. Међутим, у њему се издвајају три укрштене потцелине: (а) ауторов текст, (б) све оно што има хипертекстуални карактер („паратекст“ који прати главни текст, в. Genette, 1982, р. 9) и (в) текст јунака-наратора-испитаника. За нашу анализу последњи је и најрелевантнији, али је, када се сви типови текста узму у обзир, значајно то што целина представља једну комплексну али кохерентну целину у којој су препознатљиви сви типови текста које Абот издваја (Abbott, 2011, р. 188).²

Сама прича наратора конструише или реконструише догађаје и обликује их на јединствен начин. Било да жели „сместити“ у структуру свога сећања лепе догађаје или из ње избрисати лоше, човек их преобликује одређеним видом наратије.³

Telling stories is fundamentally a memory reinforcing process. The more you tell, the more you remember. The areas you dwell on when you talk are the areas your memory wants to and does reinforce. (Schank, Abelson, 1995, pp. 31–32)

Хаберфелд, као да је свега тога свестан, налази места и за оно што је заборавио или оно о чему одбија да да свој суд у структури приче. Напомене аутора, дате у фусногама, о догађајима и подацима којих се јунак накнадно сетио, омогућују додатно праћење те „мемо-ријске организације“. Тиме структура сећања прераста у структуру саме приче и причања.

² „Scholars differ on what a complete list of text types would include, but common candidates for inclusion are narrative, description, explanation, exposition, lyrical effusion, argument, portraiture, and analysis (...) What makes the list lopsided from the cognitive viewpoint I am taking in this essay is the fact that, for the other text types, one cannot find the kind of intuitive privileging that has been given to narrative“ (Abbott 2011, p. 188)

³ „What does the storytelling model of memory predict about suppression? We tell stories in order to create records in memory that will coalesce a complex experience into a coherent whole. The story composition process creates that coherent whole which the storytelling process reinforces in memory. (...) Recall that a side-effect of the composition process allows memory to forget the details not collected in the composition: after composition, details not collected for the story become harder to remember than they would have been had no story been told at all.“ (Schank, Abelson 1995, pp. 31–32)

Као обликотворни елемент, прича је присутна и на другој страни – на страни самог аутора – иако је дата само у назнакама породичне нарације:

„Ово је прича о детињству, испричана онако како се то обично ради са унуцима. Павла Хаберфелда упознао сам прво из прича које су се о њему и његовима причале у оквиру моје породице“ (Јерковић, 2012, стр. 7).

Постојањем наратива аутор донекле преиспитује и модификује неке од основних карактеристика научног функционалног стила,⁴ али и супротставља значај обликовања целовите слике фрагментима инструментализованих истраживања и каже:

„пролиферација психолошких инструмената папир-оловка у данашње време доживљава свој прави процват (...) Оно што не можемо никада бити сигурни јесте да ли смо питали баш оно што је требало (...) Да ли смо у неколико понуђених алтернатива успели да сложимо бескрајну варијацију могућих одговора које људи на свако питање могу дати или су те идиосинкратичке варијације нешто што можемо занемарити?“ (Јерковић, 2012, стр. 9).

Са методолошког становишта, дакле, свакодневни живот и појединац у њему захтевају друкчији приступ, о чему сведоче и приређивачи дневничких забелешки „једног Београђанина“ у време окупације: „Историчар свакодневице окреће се изворима који су на први поглед `неважни` историчарима `великих догађаја` и `великих личности`“ (Милићевић и др. 2011, стр. 8–9).

На тај начин, разоткривају се и многи детаљи којих у „великој историји“ нема: осећање страха и угрожености, начини пружања отпора и исказивања непослушности у „малим догађајима“ и свакодневном току времена, видови оспољавања принуде, својеврсна „рурбанизација“ (Исто: 37) која прати драстичну измену социоекономских прилика у граду.

ИДЕНТИТЕТ ЈУНАКА

Живот и прича јунака започињу у Сомбору, а „његово одрастање одвијало се у времену пуном глобалних, планетарних превирања, која су у неком смислу била посебна ту где је он живео (...) Рођен је 1931. године, а одселио се из Сомбора за Израел са родитељицама и рођеним братом 1950. Отишао је, дакле, као већ формиран човек“ (Јерковић, 2012, стр. 7). Ови основни подаци упућују нас на барем легимичан преглед базичних чињеница о месту и времену у којима се јунак формирао и о којима прича. Ти подаци, повезани са Ха-

⁴ О карактеристикама овог функционалног стила в. Тошовић 2002, стр. 268.

берфелдовим сећањима, анализама, коментарима и ставовима творе једну целину, неопходну за разумевање идентитета човека одраслог у пограничном крају. Или, како сам аутор истиче, дело је „нужно везано за координате у којима се наш јунак кретао и представља само једну сличицу у мозаику који би требало да буде састављен од мноштва сличних прича“ (Исто, стр. 11).

Крај о којем се говори центар је Западнобачке области, данас је „граница као и свака друга, додатно обојена посебном димензијом националних сукоба из блиске прошлости и сталним тензијама ниског интензитета“ (Шећеров, Невенић, 2004, стр. 227). Овај статус пограничних крајева горњег Подунавља у Србији битно је различит од остатка србијанског Подунавља, који „задржава досадашње особине и функције. Доње Подунавље у Србији (од Градишта до Кладова) је стално било у режиму границе“ (Исто, стр. 227).⁵ Чак и у оквиру свог „пограничног идентитета“, сам град трпи промене статуса – од граничарског у доба Хабзбуршке монархије,⁶ па до статуса „новог пограничја“ после распада СФРЈ. Уз то (или управо због тога), састав становништва је, према свим пописима, такође комплексан. Према попису из 1921, наводи Јерковић,⁷ у Сомбору – тада са 31342 становника – било је 13529 православних, 15989 римокатолика, 1126 израелићана, 445 евангелика, 210 муслимана, 40 гркокатолика и троје становника који су се изјаснили као „други“. По националној структури, пописано је 22397 Срба или Хрвата, 5275 Мађара, 2996 Немаца, 219 Руса, 141 Словенац, 105 Арнаута, 82 Чехословака, 30 Турака, по седамнаесторо Румуна и Цинцара, једанаесторо Талијана, и мањи број Русина, Пољака, Француза итд. У каснијим пописима показује се слична хетерогеност становништва, а тако је и данас.⁸ Према попису из 2011, град Сомбор имао је 85903 становника, од чега је у градским насељима било 47280, а у осталим 38280 становника. Од тога, Срба је укупно 54370, Мађара 9874, Хрвата 7070, Буњеваца 2058, Рома 1015, Немаца 494, Црногораца 541, а број Словака и

⁵ Доњоподунавска граница „кроз историју [је] много пута потврђена (...) (римски лимес, аустроугарска, граница са земљама Варшавског уговора и др.)“ (Шећеров, Невенић, 2004, стр. 227)

⁶ Сомбор је био у саставу Аустроугарске монархије, од 1749. као слободни и краљевски град, потом седиште Бачке и Бодршке жупаније. Од краја Првог светског рата део је Краљевине СХС (потом Југославије). Град је на самом почетку Другог светског рата окупиран од Мађара.

⁷ Према: *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. године*, Сарајево 1932.

⁸ Питање о вероисповести подразумева да је одговор резултат „личног убеђења појединца заснованог на његовим схватањима религије и на слободи верског убеђења која је била гарантована Уставом“ (Попис – вероисповест, 2011, стр. 11).#

Македонаца је исти (по 171). Више је скупина нација заступљених са мање од стотину становника (Румуни, Руси, Русини, Словенци, Украјинци, муслимани, Албанци, Бошњаци, Власи, Горанци). Занимљиво је да се 852 становника изјаснило као Југословени (Попис – национална припадност 2011, стр. 32). По вероисповести, у истом попису православни чине 63,44% становништва, католици 25,47%, а протестаната, „осталих хришћана“ и муслимана је по мање од 1%. Није се изјаснило 8,34% становника, док 1,46% за себе кажу да нису верници (Попис – вероисповест, 2011, стр. 46–47). У таквој средини, како трвди јунак, није било никаквих међунационалних нетрпеливости. Иако говори о дружењу међу децом, јунак изричито негира, и на поновљена питања, постојање било каквих проблема, понављајући прилошке и заменичке лексеме уз негиране глаголе више пута, понављајући чак и целе исказе са минималним модификацијама. Тако истиче свој апсолутни став, на пример у одговору на питање о утицају историјских догађаја на интеракцију међу децом:

- Није⁹ није било никаких проблема, баш ништа. У Србији није било никада антисемита и антисемитизма у оно време.
- *Мислим, међу децом, кад сте се играли...*
- Ма какви! Није се говорило о томе, није се мислило о томе... Није то постојало.
- *Пркошења, сукоба међу децом...*
- Није било. Ни на националној, ни на религиозној основи. То није постојало (Јерковић, 2012, стр. 46).

И питање односа вере и нације се временом мењало у неким случајевима који су директно везани за јунака и његово окружење, што он памти и интерпретира на следећи начин:

- Па и тата је био Мађар. (...) Онда није било искључиво, ако си Јевреј, да ниси Мађар.
- *Онда је Јевреј било само вера, а није још било нација?*
- Да, онда бити Јевреј није било нација. То је било само вера. Он је био мађарски Јевреј (Исто, стр. 38).

Све то је, вероватно, морало условити и одређену флукуацију ставова становника, како по питању сопствене улоге у историјским збивањима, тако и по питању односа према другима. На пример, о уласку Мађара у град 12. априла 1941,¹⁰ Хаберфелд каже: „Ми смо се још и радовали да су Мађари дошли, а не Немци, је ли. А можеш замислити“ (Исто, стр. 77).¹¹ Из перспективе детета, јунак прати ре-

⁹ Подвлачење наше.

¹⁰ Јерковић наводи податке према: М. Бељански, *Хроника о народноослободилачком рату у Сомбору и околини 1941–1945*, Сомбор 1969. #

¹¹ Да асиметрија у односима и ставовима у пограничним пределима постоји чак и када су у питању нације које живе у истим местима, показује Mirwaldt (2010).

акције на догађаје, али их током приче, вођен питањима, сагледава као индиректни учесник, са корекцијама и дистанцом предодређеним његовим каснијим сазнањима. Међутим, чињеницу да је комплексан састав породице додатно отежао перцепцију збивања примећује и као дете, о чему сведочи његово регистравање емоционалних оспољавања у кризним тренуцима. Управо реакције на вест да су Мађари ушли у град памти овако:

„Припремили смо прославу Ускрса и (...) сви из породице су били код нас. А Баби бачи (Турски Пал, рођени брат маме Вилме) је био немзетер. То је национална стража формирана од добровољаца који служе у периоду смене власти уместо полиције и војске. Док се једна власт повукла, а друга још није формирана.“; „Разумеш? Они су добили оружје да одрже ред у граду. Па да не буде неки вакуум. Баби бачи је био у тим јединицама и све је било у реду. (...) Сви су донекле били забринуте, је ли. Сад, сигурно да су Мађари из наше породице као Баби бачи и Ица нени били мање забринуте, више су се радовали због доласка Мађара него што су то могли Влајко и Милорад“ (Јерковић, 2012, стр. 77).¹²

Да просторна близина границе као географско-политичке одреднице формира и елементе доживљаја света у сваком смислу, показује флукуација самог појма границе, што јунак истиче говорећи о несналажењу у разумевању лексеме *граница* у кључним моментима историјских збивања. Стално присутна, *граница* се релативизује, па у преломним тренуцима добија и значење својеврсне неодређености. Оно што се дешава на граници не мора се догађати на *тој граници*, не мора носити директне последице по властити живот. Друштвено-историјске кризе се у свести одбијају, бивају одагнане барем у периоду прве затечености:

Постојање неке кризе се видело само повремено када су возови са војницима негде одлазили. Речено је да иду на границу. Коју границу? Бог зна. Али ни то нису говорили, само смо видели да иду возови са војницима на границу. На мађарску границу. Шта иду чувати? Па на равници ти не можеш ништа сачувати (Јерковић, 2012, стр. 162).

„Судбина ограничења“ непрестано је присутна у Хаберфелдовом причању. После Другог светског рата, требало је прећи нове границе, те је Волођа, дете родитеља који су напустили Русију после револуције, желео да их прекорачи када су Хаберфелдови одлазили у Израел:

¹² Оваква сложеност односа тесно је везана за брачне релације које током времена уређују и фамилијарне односе. У истраживању спроведеном у Војводини, показује се, наиме, да је „највећа резервисаност према припадницима друге националне заједнице изражена у домену брака као најинтимнијег облика друштвеног односа“ (Коковић, Ристић, 2012, стр. 1527).

Он је стално хтео да га прошверцујемо на брод. Да га прошверцујемо за Израел. Знаш колико пута су он и Легетић покушавали да побегну преко границе (Јерковић, 2012, стр. 177).

Пограничје ће пратити јунака и по преласку оне границе коју је толико желео да остави иза себе да је напустио и своју младалачку љубав. Политичке прилике и усуд његовог порекла условили су премештање у ново и друкчије пограничје, о чему аутор говори у Епилогу:

Палика је у Израел стигао 19. марта 1950. (...) и настанио се у Јерусалиму. Са родитељима је живео у логору, у кућицама у којима је било смештено 7–8 особа. Палика и Карчика [јунак и његов брат] су напустили логор и уселили се у напуштени хотел без струје и воде, без кревета и прозора, *на ничијој земљи, где је у Јерусалиму била граница између Израела и Јордана*¹³ (Исто, стр. 185).

Живот у пограничном подручју – почевши од саме микросредине каква је породица – намеће вишедимензионални идентитет и претпоставља флексибилност и неидентичност већ и властитог имена као уникатне етикете индивидуе. Лично име, које је само по себи семантички „празно“ (Ковачевић, 2000, стр. 79)¹⁴ у пограничном подручју добија језичке варијанте којима се особа идентификује у различитим језичко-националним круговима. Другим речима, семантички „празна“ лексема добија секундарно значењско (национално, културно, професионално) „пуњење“ превођењем значења или морфолошком модификацијом. Стога је и сама књига насловљена *Три имена за једно одрастање*, али се ова специфичност у у наслову никако не исцрпљује. Иако лингвистички лаик, Павле Хаберфелд ће у току интервјуа много пута напоменути да су имена у средини у којој је растао најприродније добијала одређене (српске, мађарске, немачке) варијанте, а те је варијације познавало и његово име, које се „на мађарском изговара Пал, у Израелу се звао Паул, а многи га и данас зову Палика, што је српска варијанта обраћања одмиља“ (Јерковић, 2012, стр. 7).

¹³ Истицање наше.

¹⁴ „[Л]ична имена (као ни властита имена уопште) немају никаквог општег значења. Њихова је једина функција да именују човека као појединца и тиме га диференцирају од других људи, омогућавајући његово препознавање. Без обзира каква је етимологија и мотивисаност скупа гласова што чине лично име, те семантичке компоненте не улазе у семичку структуру личног имена. Семичка структура личног имена је, за разлику од апелатива, „празна“: два се лична имена не могу диференцирати, наимае, својом семичком структуром, јер свако лично име има само једну једину функцију: номинацију појединца“ (Ковачевић, 2000, стр. 79).

Тога је свестан и истраживач (аутор) који о Павловом оцу поставља питање: *Које његово име стоји у документима?* У одговору се ни на који начин не показује изненађеност тим питањем:

Имре. Да. Имре је било. За време Мађара он је био Хаберфелд
Имре. Да ли се после мењало име у документима, сада нисам сигуран (Исто, стр. 15).

Или, о мајци, Хаберфелд каже: „Мама се звала Вилма. Њено име је било Вилма, али видим да негде уз њено име пише и Јолан. Зашто Јолан, то не разумем, јер је право име Трући нени било Јолан“ (Исто, стр. 23).

Именовање људи, дакле, у мултинационалним пограничним срединама има своје специфичности, биле оне у карактеристикама саме средине или у обичајима једне од национално-конфесионалних група. И о тој дистинкцији књига сведочи – на пример, кроз Хаберфелдово проверавање културолошких и националних обичаја надевања имена деци:

– Његов млађи син се звао као и он – Турски Пал, звали смо га Ечи. Први његов син је добио име Јозеф, као Доленчић Јозеф, његов таст. Ово одступа од обичаја у то време. Тек други његов син је добио очево име. То код Срба не постоји, је ли?

– Није обичај.

– Није обичај? Код Мађара, код католика Мађара, је био обичај да се детету да име оца. И код Американаца то постоји. Заправо први син мог ујака требало је да добије име по оцу Пал, али је добио име Јозеф. Добио је име по оцу своје мајке на изричит захтев мајчине породице. Они су били добростојећи и могли су тако нешто да издејствују у мимо обичаја у оно време. Заправо, прворорођени син би требало да носи татино име (Исто, стр. 25).

Осим тога што је сама средина вишенационална, специфичности везане за обичаје давања имена деци условљене су, у неким случајевима, како видимо, и статусом породице. Иако јунак говори о томе као о изузетку који се догађа „мимо обичаја“, у том објашњењу индиректно се назначује још једна одлика средине. Она је, за разлику од других пограничних подручја у Србији, економски била развијена, а културолошки заснована на западноевропском наслеђу.¹⁵ Поред свега тога, на карактеристичне видове модификације личних имена свакако је имало утицаја то што су мађарски и српски језик различити и генетски и типолошки. Из одговора и коментара које даје, евидентно је да наратор-јунак познаје друштвене норме надевања имена у просторном и временском распону. Потврђује се и да су обичајне норме биле веома снажне јер је друкчији редослед надева-

¹⁵ И у погледу образовног статуса становништва област је имала друкчију ситуацију од других пограничних области у Србији (в. Марков, 2007, стр. 95).

ња имена новорођеној деци требало „издејствовати“ на основу економске и социјалне позиције породице.

ЈЕЗИЧКИ ИДЕНТИТЕТ

О језичком идентитету наратор-јунак говори са најмање два аспекта: о општој ситуацији у свом крају у то време, и о специфичностима у породици. Он сам, како више пута у различитим контекстима објашњава, употребљава више језика који су током његовог живота смењивали статус породичног језика, језика образовања и доминантног језика комуникације. Томе је допринела промена простора на ком је живео, али и промена стране границе са које се Сомбор налазио. И у самој породици осетиле су се последице тих дешавања (Први светски рат и време после њега), с обзиром на чињеницу да су званични језик и језик мањине заменили позиције:

- Да је пре тога, иако је живела у Сомбору, [мајка] слабо знала српски?
- Слабо је знала. Кад је настала Југославија, она није знала српски уопште. Сомбор је био мађарски град.
- Како је тата стајао са српским језиком?
- Добро. Није лоше. И он је после Првог светског рата научио. До тада мађарски је био доминантан, па све је то мађарско било непрекидно кроз историју све до 1918 (Јерковић, 2012, стр. 39).

Растући у породици и друштвеној средини у којима се користило више језика, јунак у потпуности прихвата вишејезичност као сасвим природно стање, са свим променама које су доводиле до доминације једног или другог језика. У том смислу, он размишља у лингвистички реалним оквирима, у којима вишејезичност „као општи феномен (...) представља норму а не изузетак“ (Бугарски, 2009, стр. 12). Сомбор је илустрација опстанка једне вишејезичне средине, и то оног типа „модуларног“ односа који подразумева „слику коегзистенције аутономних и јасно разграничених ентитета, мањих или већих али принципијелно с једнаким правима на живот“ (Исто, стр. 12). Тај однос је, према сведочењу наратора, у свакодневном животу значајно обогаћен интерактивним моделом вишејезичности, обележеним узајамним деловањем и сарадњом „говорника разних језика на начелно равноправним основама“ (Исто, стр. 13).¹⁶

¹⁶ Према последњем попису, српски као матерњи означава 69150 становника Сомбора, мађарски 9142, хрватски 1986, немачки 158; на листи су и буњевачки, ромски, русински, словачки, црногорски, а 933 говорника није се изјаснило (Попис – верописовест 2011, стр. 54–55). Први попис после Другог светског рата у којем су се бележили подаци о матерњем језику урађен је 1953, али се сама дефиниција матерњег језика мењала (Исто, стр. 14).

Јунак-наратор као да се не опредељује експлицитно за језик који је доминирао у његовом детињству и младости. Повремено говорећи немачки са оцем, деца су имала и гувернанту из Аустрије, те Хаберфелд, упркос томе што су му родитељи Мађари (отац јеврејске, а мајка католичке вере) немачки сматра својим првим језиком који је оставио дубоког трага и у неким логичко-мисаоним процедурама:

Први језик је био де факто немачки. Пошто је чак и у школу кад смо пошли, и брат и ја смо рачунали у себи изговарајући бројке како то Немци раде. Рачунали смо на немачком. На пример, пет пута пет ми смо рачунали фунф мал фунф унд фунф унд цванцих (Јерковић, 2012, стр. 38).

...ми смо имали, како се зове, фројлајн (freulein) која је била с нама 24 сата. Звала се Вирецел Цецилија... Њен задатак је био да нас учи немачки и да нам пружи основно васпитање... Она је са нама проводила 24 часа дневно.

(...)

– Одакле је она била?

– Из Аустрије. Из Беча.

– Слабо је говорила српски. Знала је мађарски или само немачки?

– Само немачки. Са њом смо само немачки говорили (...) Са мамом смо говорили и немачки и мађарски. (...) Стицајем околности можда је било мање мађарског, више немачког. Наша фројлајн је била код нас све до 1939, можда чак до 1940. То значи да смо скоро одрасли уз њу, када је она отишла, ми смо били већ доста велика деца (Исто, стр. 37–38).

Додатно је одрастање деце у породици било усложњено и тиме што родитељи и гувернанта нису могли директно да прате децје школске обавезе. Језик образовања био је званични, српски језик. Другим речима, мађарски је за Павла Хаберфелда и његовог брата био матерњи, немачки је био њихов први језик, на којем се одвијало њихово васпитање и којим су интернализovali мисаоне операције, а српски је био медијум институционалног образовања. Тако, на пример, на питање да ли је фројлајн помагала око школских задатака, јунак одговара да она „није могла ништа да помогне у вези са школским градивом, није знала српски језик, а ми смо пошли у школу у којој је ћирилица била значајно заступљена“ (Исто, стр. 37).

Начином на који говори о језичким питањима, јунак оставља стабилан утисак смирености и емоционалне неутралности. Само његово тврђење да се не сећа никаквих проблема у вези са школовањем на српском језику „пошто деца увек лако уче језике“ (Исто, стр. 40) поткрепљује чињеницу да су он и брат, иако су одрастали у мађарско-немачкој језичкој микросредини и у почетку школовања имали студента који им је помагао у савлађивању ђачких обавеза (Исто, стр. 56), доживљавали тројезичност као нешто неважно и неоптере-

ћујуће.¹⁷ Међутим, касније се сећа да је српски језик научио првенствено у игри с децом, али да немачки као свој „први језик“ у тим приликама није употребљавао: „Са Швабама ми никада нисмо имали много контакта. Нисам имао другове Швабе“ (Исто, стр. 50).¹⁸ Ипак, он препознаје и национални шовинизам који се оспољавао неретко и у језичком понашању појединаца. Најилустративнији пример за то јесте „одбијање“ ауторовог деде да научи мађарски језик, иако је ожењен Мађарицом:

Па било је пуно [српског становништва] и многи су добро говорили мађарски. На пример, како је Милорад (Милорад Радишић био је муж мамине сестре Марије Турски) знао добро мађарски, само твој деда није научио никад. Мислим да он није хтео да научи, слабо је говорио. Он је био шовинист, како се каже – српски шовинист. Као што је Оци (...) био мађарски шовинист, исто (Исто, стр. 40).

Неприсутност у сећању кључних момената за промене у доминантном статусу једног од трију језика јунак испољава употребом прилога са значењем неодређености и модалних партикула, на пример: „после одласка фројлајн већином смо мађарски говорили код куће“ (Исто, стр. 50), „Вероватно сам у забавишту више почео да говорим српски“ (Исто, стр. 50). Популарнолингвистички став у вези са усвајањем страних језика експлицитно ће исказати у вези са Мађарима, инсистирајући на његовој веродостојности: „Мађари јако тешко уче језике. Знам шта говорим, Мађарима је јако тешко научити други језик. Осим тога, имају страشان акценат, страشان мађарски акценат. Ти некада чујеш енглески говор, а чини ти се као да мађарски говори“ (Исто, стр. 51).

ЗАКЉУЧАК

Слику о животу у пограничном географском простору јунак закључује ситуацијом после Другог светског рата и, на крају, својим одласком у Израел. Аутор причу заокружује *Епилогом*. У приповести јунака нема огорчења, чак ни у оном имплицитном смислу који се у оваквим крајевима очекује. Тако, на пример, анализа дискурса испитаника у више пограничних подручја показује да се експлици-

¹⁷ Бројна истраживања покушала су да класификују комуникативне стратегије у специфичним контекстима учења (Le Pichon, De Swart, Vorstman & Van den Berg, 2010), али јунак нигде не проговара о потешкоћама везаним за ову сферу свог живота.

¹⁸ У исказима је видљиво да став према прошлости задржава висок степен релевантности у садашњости и будућности (в. Hanke et al., 2013). Такав је у целом сведочењу став према Немцима, али се он не преноси и на немачки језик.

тном исказивању „либераних“ ставова супротставља употреба национално и конфесионално негативно обојених речи и израза, толико устаљена да говорници више нису ни свесни њихове оценске семантичке компоненте (в. Discourse – report, 2003, р. 10).

У светлу интегрисаног разумевања *микро-, мезо-, макро- и ме-гавремена* као образаца формирања сваког појединца (Cirigliani, 2013, pp. 26–28), јунакова прича и начин на који је испричана сведоче о томе да он, у својој приватној историји, објективно сагледава смену крупних догађаја и споре мутације режима (Agnew, 2005, р. 187) као елементе који су умногоме предодредили његову животну путању. С друге стране, личне исповести појединаца доносе увек нови део слике о животу на географским и историјским „раскрсницама“, представљајући делић опште мозаичке слике.

ЛИТЕРАТУРА

- Abbott, H. P. (2011). Time, Narrative, Life, Death, & Text-Type Distinctions: The Example of Coetzee's *Diary of a Bad Year*. *Narrative*, 19(2), 187–200.
- Agnew, J. (2005). The History of States and Their Territories. *Geopolitics*, 10, 184–187.
- Bugarski, R. (2009). *Evropa u jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Discourse – report (2003). *Discourse: Changing Identities, Changing Nations, Changing Stories in European Border Communities*, Final report HPSE – CT-1999-00003 FP5 (Coordinator: University of Southampton, School of Modern Languages)
http://ftp.cordis.europa.eu/pub/citizens/docs/ok_hiep_hpsect_99_00003_final_border_discourse.pdf (posećeno 24. 4. 2013)
- Genette, G. (1982). *Palimpsestes: la Littérature au second degré*. Paris: Le Seuil. coll. Points Essais.
- Здравковић, Д., Јањић, М. (2012). Етносоциологија у друштвеном контексту Оријента. *Теме*, 36(3), 1143–1156.
- Јерковић, И. (2012). *Три имена за једно одрастање: Павле, Пал, Паул*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Кемп, W. (1999). *Nationalism and Communism in Eastern Europe and the Soviet Union: A Basic Contradiction?*. New York: Macmillan.
- Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Коковић, Д., Ристић, Д. (2012). Културне разлике, етничке границе и етничка дијалекта: истраживање у Војводини. *Теме* 36(4), 1507–1534.
- Le Pichon, H., De Swart, H., Vorstman, J. & Van den Berg, H. (2010). Influence of the context of learning a language on the strategic competence of children. *International Journal of Bilingualism*, 14(4), 447–465.
- Марков, С. (2007). Промене у образовној структури становништва Војводине. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 122, 87–104.
- Милићевић, Н., Никодијевић, Д., Ранковић, Д. (2011). *Свакодневни живот под окупацијом 1941–1945. Искусство једног Београђанина*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Mirwaldt, K. (2010). Contact, conflict and geography: What factors shape cross-border citizen relations? *Political Geography*, 29, 434–443.

- Попис – национална припадност (2011). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. У Републици Србији. СТАНОВНИШТВО. Национална припадност, подаци по општинама и градовима*. Београд: Републички завод за статистику.
- Попис – вероисповест (2011). *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. У Републици Србији. СТАНОВНИШТВО. Вероисповест, језик и национална припадност, подаци по општинама и градовима*. Београд: Републички завод за статистику.
- Schank, R. C., & Abelson, R. P. (1995). Knowledge and Memory: The Real Story. *Advances in Social Cognition*, 8, 1–85.
- Стефановић, М. (2010). *Аутобиографија*. Београд: Службени гласник.
- Tošović, B. 2002: *Funkcionalni stilovi*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- Hanke, K., Liub, J., Hiltone, D., Bilewicz, M., Garbere, I., Huangf, L., Gastardo-Conacog, C., & Wangh, F. (2013). When the past haunts the present: Intergroup forgiveness and historical closure in post World War II societies in Asia and in Europe. *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 287–301.
- Cipriani, R. (2013). The many faces of social time: A sociological approach. *Time & Society*, 22(1), 5–30.
- Шећеров, В., Невенић, М. (2004). Подунавље у Србији кроз историју до данас – кратак приказ. *Гласник Српског географског друштва* LXXXIV(2), 223–230.
- Ward, C. (2006). Acculturation, identity and adaptation in dual heritage adolescents. *International Journal of Intercultural Relations* 30, 243–259.

Ilijana Čutura, University of Kragujevac, Faculty of Education, Jagodina

LINGUISTIC IDENTITY OF INDIVIDUALS IN BORDER AREAS

Summary

This paper deals with the questions of identity and analyzes the discourse of the actor-narrator in the book “Three Names for One Growing-up: Pavle, Pal, Paul”. The aim of the paper is to discover the mutual causality of the actor’s own identity and to define the status of all languages he used in everyday communication, his speech features, and his narrative strategies. The key component of the research is his multi-layered identity, which is revealed on several levels – as the identity of the text, as a national, confessional, and cultural identity of a person, as the identity of proper names as a kind of a “label”, and as linguistic identity.

The identity of the text itself can be defined as a combined one, being composed of three discursive parts: the text of the author (researcher in Psychology), the text (answers) of the narrator, and the accompanying text, which provides additional information about the historical, geographical, and political background. Attitudes and opinions of the interviewee on national and confessional identity are free of any prejudices towards other groups, which is uncommon for studies of this type. The same can be concluded about the language situation: despite the fact that Serbian and Hungarian have been switching their status of the official language (and the language of education) and that this could have been one of the complications for him and his family, the narrator does not show any sign of indignation. The flexibility of personal

identity is also shown by different naming of people. This is emphasized already in the book title, which provides different names for one young person. The first name is Serbian, the second is Hungarian, and the third variation has been used in Israel. Together with all the described identity instabilities, the “macrotime”, in which the narrator’s life is temporally located, has strongly influenced his decisions and actions and the fate of his entire family.

Finally, the paper also shows that this kind of research (interview) contributes to the research of everyday-life history, especially in the very specific circumstances of the spatial and temporal “crossroads”.